

nem éreztek. És nem hallottam
renyhe beszédfoszlányokat. Nem húztam
végig az ujjbegyem rücskös falak
dokumentumán – – Elhagytam a várost.
Biztos pont egy se, úgy sötétedett.
A célt – lakótelep? lak-
tanya? a kastély? vagy egy másik
Rt.? – nem tudtam betájolni.
Az út lejtője mintha sohasem
akarna – mely bugyorban? – véget érn.
Rohantam ülve az autóklimáiban.
Néztem, és szinte láttam:
Menyasszonyfehéren a fák
egyformán lengenek.
Rövid távú reflektorfényben
táncolnak, kergetőznek
lesodrott levelek –

Békés Pál

A HARLEMI ZONGORISTA ÉS A BRANDENBURGI LÓCSISZÁR

*„Vagy a méltatlanság, ha egyszer meg-
történik, olyan világmindenség tükré,
amelyben a logika és a józan ész min-
den törvénye a visszájára fordul?”*

Amikor E. L. Doctorow 1975-ben letette a RAGTIME -ot a kétszáz éves Egyesült Államok asztalára – melyen európai léptékkal mérve még meg sem száradt a politúr –, a regény némi szereplőjét tekintve ugyan költött, de lényegében mégiscsak történelmi munkának tekintették. Tanári kézikönyvet szerkesztettek hozzá, és oktatni kezdték az USA középiskoláiban, mint a századforduló Amerikájának többé-kevésbé hű tükrét. A kézikönyv a sokszálú regény valamennyi eleméhez számos rövidebb tanulmányt, jegyzetet és lábjegyzetet rendelt, a bevándorlási statisztikáktól az amerikai irodalomtörténeti kötődések gondos lajstromozásáig – a lelkes ajánlók már-már történeti értékű forrásművé stilizálták az írói fikciót. E tanári kézikönyv azonban alig három-négy odavetett mondatban emlékezik meg a RAGTIME azon száláról, mellyel a regény az európai múltba kapaszkodik. Mi sem jellemzőbb az új- és óvilági megközelítések között tatóngó szakadékra, mint hogy az állítólag minden snittjében és génjében hollywoodizálódott Milos Forman filmje, melyet a Doctorow-kötet alapján forgatott a re-

gény divatja idején, éppen az amerikai oktatók által negligált szálát állítja a középpontba.

Tekintsük az alább következőket terjedelmes lábjegyzetnek egy (véltetőleg kulturális elfoglaltság következtében hiányos) lábjegyzetgyűjteményhez.

A jogérzet aranymérlegén

„A tizenhatodik század dereka táján élt a Havel partján egy Kohlhaas Mihály nevű lócsiszár...” – így kezdődik Heinrich von Kleist leghíresebb elbeszélése, melyet négyévnyi csiszolgatás után 1810-ben, az öngyilkossága előtti esztendőben adott közre.

Doctorow csupán a századforduló félmúltjáig nyúl vissza regényében. A RAGTIME mérnöki gonddal szerkesztett mozaikjának peremén tűnik elénk a modern Kohlhaas, a néger ragtime-zenész. Coalhouse Walkernak hívják.

Miféle út vezet a brandenburgi lócsiszártól a harlemi zongoristáig? És vissza?

„Lehetetlenség érett ésszel elfogadni az efféle erőszakos motívumokat” – írja a Kleistől már-már irracionálisan viszolygó Goethe, aki a legélesebben éppen a KOHLHAAS MIHÁLY ellen kelt ki. – „Ötletesen összeállított, csinosan elmondott történet ugyan, de az ellentmondás megátalkodott szelleme kell hozzá, hogy valaki ebből az egyedi esetből alapos és következetes hipochondriával a világ folyására egyetemesen érvényes következtetéseket vonjon le.” Több mint kétszáz év múltán Thomas Mann még mindig Kleist „excentrikus témáit” emlegeti.

Azután felgyorsult a világállapot változása, s a KOHLHAAS MIHÁLY hirtelenében „beérett”. A jogaiban sértett mintapolgár jogtipró hadjáratának szikár krónikája egyszeriben állandó referenciaponttá, mitikus példázattá vált. (Kohlhaas Mihály megjelent a magyar irodalomban is: itthoni útjának mérföldkövei Sütő András darabja, az EGY LÓCSISZÁR VIRÁGVASÁRNAPJA és Hajnóczy Péter A FÜTŐ-je.) Mindez a hatvanas-hetvenes években történt, a RAF, az ETA, a PFSZ első aranykora idején, amikor ismét föllobbant az ír polgárháború parazsa az IRA verte Ulsterben, amikor Münchenben a Fekete Szeptember megmutatta a világnak a terrorizmus fekete sapkaálarccal fedett arcát – amikor beépült a közgondolkodásba: tökéletesen függetlenül attól, hogy e csoportok és akciók milyen körökben milyen visszhangot keltenek, a terrorizmus folyamatos tragédiája mostantól mindennapjaink része. A törvénytisztelő polgár kohlhaasi tombolásba csapó átfarmálódása ekkor már mindennek mondható, csak „egyedi esetnek” vagy „excentrikusnak” nem.

A porosz kupec és a New York-i pianista közös ősét Hans Kohlhasénak hívták. Valóságos személy volt, lókereskedő, brandenburgi alattvaló. Amikor javait jogtalanul elkobozták, a rajta esett sérelmet orvoslandó saját szakállára hadat üzent Szászországnak. A brandenburgi fejedelem igen rossz viszonyban állt szász szomszédjával, így hát nem lépett közbe, Luther Márton igyekezett békés mederbe terelni a konfliktust, de nem járt sikerrel. Kohlhasé végül saját uralkodója ellen fordult, fegyverrel akarta maga mellé kényszeríteni Brandenburg addig csupán hallgatásával szekundáló fejedelmét. Ez azonban túl nagy falatnak bizonyult a magánháborút viselő polgárember számára. Elfogták, és 1540-ben Berlinben fejét vették. – Kleist mindezt Peter Haft krónikájában olvasta.

A krónikabéli vezetéknevű lényegében változatlan marad, ám a „Hans” „Mihály” lesz a kleisti kereszttségben. A név a héber Mikaélból származik, jelentése különböző fordításokban annyit tesz: „az Istenhez hasonlító”, avagy harcias kérdésként: „ki, ha nem Isten?!”. A bibliai Mihály arkangyal a mennyei seregek fejedelme, a választott nép vé-

delmezője, az Úrral szembezállók letiprója. És mivé lesz Kohlhaas? – „Az ítélet angyala zúdul így alá a mennyekből...”

A RAGTIME fekete zongoristájának neve: Coalhouse Walker. Doctorow bámulatos pontossággal követi a kleisti cselekményt.

KOHLHAAS MIHÁLY

RAGTIME

A kereskedőtől előbb jogtalan vámot, majd állatainak passzusát követelik Tronkenburg falai alatt.

Walkeron nem létező kövezetvámot akarnak behajtani az Emerald Isle-i tűzoltóság legényei.

A per tárgya: két fekete ló.

Egy fekete Ford T-modell.

A lovakat elkobozzák és tönkresilányítják.

A kocsit elkobozzák, majd kibelezik.

Mindkét férfi feddhetetlen képviselője, már-már gyanúsan tökéletes mintapéldánya szűkebb közösségének.

Kleist: „*Erre a rendkívüli férfúra élete harmincadik évéig akár úgy nézhetett az ember, mint a jó állampolgár mintaképére... egyszóval a világnak áldania kellett volna emlékezetét, ha egyik erénye el nem hatalmasodik fölötte. Jogérzete azonban rablóvá és gyilkossá tette.*”

Walker is az állampolgári erények és tisztesség megszállottja, ám olyan kisebbség tagjaként, melynek a többség szemében legfőbb erénye a megalázkodás. – „*...nem úgy viselkedett és nem is úgy beszélt, mint egy színes bőrű. A fajtájától elvárt tiszteletnyilvánítást úgy tudta átalakítani, hogy az inkább az ő méltóságát tükrözze, és nem azét, akinek szólt.*”

E vegyítiszta polgárerény-koncentrátumok ragaszkodása a törvényekhez magától értetődő, ám olyan környezetben kell érvényesíteniük magukat, ahol a törvény betűje írott malaszt, szelleme pedig elvarázsolt kastélyban huhogó tréfás kísértet. Se Kohlhaasnak, se Walkernek nincs érzéke a praxis iránt, a tragikus hősök humortalan és kompromisszumképtelen, rögeszmébe hajló hajlíthatatlanságával követelik az őket elvben megillető jogokat, fittyet hányva környezetük gyakorlatára és szokásrendjére.

Amikor a méltatlanság megesik, mindketten vívódnak, mielőtt pörös útra lépnének. Előbb cáfolhatatlan bizonyítékot kívánnak szerezni: vajon valóban jogtiprás áldozatai-e, vagy tudtukon kívül mégis hibáztak valamiben.

Kleist: „*De aranymérleghez hasonlatos jogérzete még ingadozott énjének legbelső ítélőszéke előtt, még nem volt bizonyos benne, vajon ellenfele valóban bűnös-e...*”

Doctorow: „*De azt a kérdést is kénytelen volt feltenni magának, vajon nem túl érzékeny-e, hisz lehet, hogy csak meg akarták tréfálni...*”

Csakis a megszerzett bizonyosság birtokában fordulnak az igazságszolgáltatáshoz, és szinte azonnali kiderül: hiába.

Kleist: „*... az ügyvéd azt jelentette, hogy a tronkai Vencel úrfi atyafiságban van két nemesúrral, a tronkai Hinzcel és Kunzcal, akik közül az egyik az uralkodó személye melletti pohárnok, a másik meg éppenséggel kamarás.*”

Doctorow: „*... az ügyvéd... kiderítette, hogy a tűzoltóparancsnok, akit Will Conklinnek hívtak, a városi bíróság elnökének mostohatestvére és egy White Plains-i megyei tanács tag unokája.*”

Szinte a mondatszerkezet is azonos.

A mégoly felháborító, ám egyelőre jelentéktelen pörös ügy elvi kérdéssé lesz.

Már csak egy brutális lökés hiányzik.

KLEIST

Kohlhaas felesége, Lisbeth közbenjár a választófejedelelemnél férje érdekében, ám egy testőr lándzsanyéllel mellbe vágja.

Meghalnak.

Az elvi kérdés létkérdéssé lesz.

Kohlhaas Mihály még egy lehetőséget ad ellenségének: „Leült, és végzést fogalmazott, amelyben a tronkai Vencel úrfit vele született hatalmánál fogva arra ítélte, hogy a lovakat, amelyeket elvett tőle, s amelyeket a földéken tönkretett, a végzés kézbevitelétől számított három napon belül vigye vissza Kohlbrückbe, és Kohlhaas istállóiban személyesen hízalja fel őket.”

Ultimátumával hatóságga emeli magát, mai terminológiával élve: egyetlen kézben összpontosítja a három hatalmi ágat, a törvényhozást, a bíráskodást és a végrehajtást – a sajátjában. Legitimációja nem e világi – Mikáel: „Istenhez hasonlatos.”

Walker nem ad több lehetőséget az Emerald Isle-i tűzoltóknak. Az utolsó felszólításnak Kohlhaas világában talán lehet foganatja, de Coalhouse-éban nem. Ott ez már csak szócséplés.

Öldöklő angyalok

Tronkenburg vára és a tűzoltóság épülete elhamvad. Romok és halottak jelzik az ítélet angyalainak útját, s a csapásnak csupán egy-egy túlélője marad: Vencel úrfi, illetve Will Conklin tűzoltóparancsnok. A bosszúhadjáratnak folytatódnia kell.

A lócsiszár kiadja az úgynevezett kohlhaasi parancsokat. Az egyikben „birodalomtól és világtól független, egyes-egyedül istennek alávetett úrnak” titulálja magát, egy másikat pedig így keltezi: „Kiadatott ideiglenes viláгурalmunk színhelyén, Lützen várában.” A zongorista fenyegető leveleket küldözget a lapoknak – aláírása: „Ifjabb Coalhouse Walker, az Egyesült Államok Ideiglenes Kormányának elnöke.”

Ám míg a lókupec szignója valamiféle társadalmi – a magyar irodalomból vett példával Pongrácz István-i – téboly jele, a zenésze egy józan elme taktikai húzása.

A közvélemény számára az a legkényelmesebb, ha Walkert egyszerűen elmeháborodottnak tekintheti. Egy elmebeteg örvongése semmiféle konzekvenciával nem jár, orvosi-rendőri eset, a bűnügyi rovatba való. A lapszerkesztők és a rendőrtisztek azonban az első pillanattól kezdve tisztán látják: fegyveres fölkeléssel állnak szemben. A jól szervezett modern állam hamarabb jut az elkerülhetetlen következtetésre, mint a XVI. századi Szászország.

Kohlhaas mind látványosabban parádéztatja Németország-szerte Mihály arkangyali tébolyát. „...a nép kétoldalt félénken kitért előle: aranyrojtos, vörös bőrpárnán nagy lángpallost vittek előtte, és égő fáklyákkal tizenkét szolgálta követte...” Amikor a karmai közül kisiklott Vencel úrfit üldözve Wittenbergába ér, parancsát a templomkapura szegezi, oda, ahová néhány évtizeddel korábban Luther szegezte téziseit.

Walker mind látványosabban láthatatlan. Lépéseit hideg racionalitás vezérli, a szó átvitt és gyakorlati értelmében egyaránt a föld alá vonul, pincékben tanyázó városi gerillává lesz.

Vencelt, az önkényeskedő grófocskát gyűlölet veszi körül. A Kohlhaas által háromszor is felgyújtott Wittenberga lakossága majdnem izekre tépi. A népharag elsősorban ellene, az események előidézője és nem a lócsiszár ellen fordul. Menekülni kényszerül.

DOCTOROW

Walker menyasszonya, Sarah kérvénnyel fordul az elnökhöz vőlegénye ügyében, ám egy gorilla puskatussal leüti.

Will Conklin, a tűzoltóparancsnok, korlátoltság dolgában elődjén is túltesz. Nem fogja föl, miért közutalat övezi s nem köztisztelet – hiszen elbánt egy niggerrel. Ám szükagyúság ide vagy oda, értetlensége részben érthető. Hiába undorodnak tőle a védelmével megbízott rendőrök is, az alapvető frontok változatlanok: mégiscsak fehér. Sokan éppen azért átkozzák, mert „*ahhoz volt esze, hogy egy négert felhergeljen, de ahhoz már nem, hogy igazában móresre tanítsa*”. Conklint is elüldözik.

A parasztháborúk után lábadozó Németországban Kohlhaas martalóckodásai ellenére is tűnhet a szegények jótévőjének, Robin Hood utódjának, Rózsa Sándor elődjének. Akadhatnak és akadnak is vele rokonszenvezők – tömegesen. Hadseregek legázolása, városok fölperzselése, Tronkenburg ártatlan szolganépének kíméletlen lemészárlása után Drezda városa nem csupán hódolattal, hanem egyenesen tisztelegve köszönti az öldöklő angyalt. Hiszen: „*tűzzel-vassal üldözte a nép elnyomót*”.

A századforduló Amerikájában Walker csakis félelmet és hisztérikus gyűlöletet támaszt. Legalábbis a fehérek között. A zongorista elsősorban fekete, s csak másodsorban jogiért küzdő polgár. A városban lincshangulat támad. A négerek nem mernek az utcára lépni – valamennyien a fehér bosszú potenciális célpontjává válnak. A „wasp” többség szemében Walker háborúja a rasszok háborúja, a feketék elemi fehérgyűlöletének gyilkos kirobbanása.

Amikor ráébred, hogy igazi adu nincs a kezében, Walker taktikát változtat; túsza van szüksége. Pierpont Morgan bankárra esik a választása, hiszen „*...roppant hűbérbirtokával, New York városával Pierpont Morganért egy egész seregnyi tűzoltóparancsnokot és akár egy flottányi Ford T-modellt lehet kifizettetni váltságdíjúl*”.

Walker megelőzi korát. Korán jött Fekete Párduc. Lépteit valójában nem a századfordulós Amerika viszonyai irányítják, hanem Doctorow tudása vagy sejtelmei a Vörös Hadsereg Frakció, a Vörös Brigádok, a tupamarók és a többiek gondolkodásmódjáról.

Justizmord

A RAGTIME Coalhouse-szálának kezdetén Doctorow a Kleist-történet jelentéktelen, apró elemeit is átültette regényébe, ám a cselekmény előrehaladtával természetesen növekednek a kor és társadalom diktálta különbségek.

A lócsiszárt kezdetben személyes indulatain túl hangsúlyozottan közösségi cél vezérli: „*...kötelessége minden erejével elégtételt szerezni az elszennvedett sérelemért, s kötelessége megteremteni a biztonságot a jövőre nézve polgártársainak*.” Ez a motívum hamarosan elhalványul, s marad a vasfejű makacssággal végrehajtott személyes bosszú. Soha egy pillanatra föl nem merül benne a gondolat, hogy a kezébe került hatalmat lovai visszaszerzésén kívül másra is használhatná. A kezdeti közösségi indulat elpárologván, háborúja magánember magánügye marad.

Walker soha nem említ semmiféle közösségi célt, az első pillanattól az utolsóig egyéni igazságigényét, személyes sértettségét hangsúlyozza: „*ragaszkodom hozzá, hogy a káromlat megtérítsék és hogy bocsánatot kérjenek*”. Konok következetessége kikezdehetetlen. Ám a század eleji Amerikában – melynek realitásaival a zongorista nem óhajt számolni – Walker akaratától függetlenül jelképpé válik, az elnyomott és lenézett fekete kisebbség harcának jelképévé. Walker kézzel-lábbal tiltakozik és rákényszerített szerep ellen, ám hiába – a legenda- és szimbólumképző erőknek nem ura. Csak az utolsó pillanatban és csak négy szemközt mondja ki azt, ami a célok tekintetében végül is elkülöníti a lócsiszártól. A megszelídítésére küldött mérsékelt néger vezetővel, Booker T. Wa-

shingtonnal folytatott vitájában kénytelen elismerni: „...mindketten fajtánk szolgálói vagyunk, és ragaszkodunk az emberségünk jogán minket is megillető igazsághoz és az azzal együtt járó megbecsüléshez.”

Bár látszatra mindketten konokul kitartanak kezdeti elképzeléseik mellett, valójában ellentétes utat járnak be. A deklaráltan közügyért fegyvert ragadó Kohlhaas később már-már ámokfutóként csakis saját igazságát keresi, Walker pedig, aki deklaráltan magánügyért indul harcba, sarokba szorítottván végül is vállalja a ráerőszakolt szerepet.

Luther Márton levele szíven üti Kohlhaast. A mérséklet karizmatikus apostola elvitatja a lócsiszártól az isteni igazságszolgáltatás jogát, s az őrjöngő kereskedő által gyökerestül felforgatott törvény és rend védelmezőjeként lép fel. Az öldöklő angyal és a közbenjárásra fölkért teológus vitája kompromisszummal ér véget – Kohlhaas leteszi a fegyvert, ennek fejében Luther szót emel érdekében.

Booker T. Washington, „a nagy nevelő”, ez idő tájt „az ország leghíresebb négere” szerint a feketék felemelkedése csakis fehér felebarátaik közreműködésével lehetséges. Ellensége a politikai szervezkedésnek, így hát „idézeteit négy elnök helyeselte, és a déli államok majdnem hogy valamennyi kormányzója”.

Ő a békés megoldás utolsó esélye. Érvelése szinte teljesen azonos a wittenbergai reformátor gondolatmenetével, ám Doctorow semmit sem bíz a véletlenre – a könyvtárszobában, ahol Washington és Walker tárgyalása folyik, „a fal vörös selyembevonatán az idősebbik Lucas Cranach Luther Mártonról festett arcképe függött...”.

Ez a tárgyalás is kompromisszummal végződik.

„Jöjjön hát velem – mondta Booker T. Washington nagyon halkán –, és én közbenjáró, hogy tárgyalása gyors legyen és kivégzése fájdalommentes.” – A fekete lelkipásztor ennyit kínálhat a fekete báránynak.

A mérsékelt irány képviselői nem akarják kockáztatni a jogegyenlőségért vívott harcuk eredményeit. És minél soványabbak ezek az eredmények, ők annál kevesebbet ajánlhatnak. Luther pozíciói erősebbek, ő ígérheti, hogy közbenjár az ügy igazságos kivizsgálásáért, Washington tiszteletes már csak a fájdalommentes halállal kecsegtetheti a zongoristát.

A „Kohlhaas-ügyet” államtanács vitatja meg. Hinz tanácsos szétválasztja a lócsiszár ellen és az általa elkövetetteket, megállapítja, hogy két különböző jogi fogalomról van szó, s ezzel megalapozza a majdani ítéletet: először igazságot kell szolgáltatni a sértett polgárnak, majd megbüntetni a lázadót.

A „Walker-ügy” nem kerül semmiféle ítélőszék elé. A néger háborúja mindvégig rendőrségi eset marad, a különböző megoldási lehetőségek is csak ezen belül merülhetnek fel. Az igazságszolgáltatás gondolata egyetlen illetékes fejben sem fordul meg. „Ha nem látjuk el annak a csibésznek a baját, ha nem hatolunk be a könyvtárba, és nem kapjuk el a tőkét, akkor holnap a torkunknak esik az ország valamennyi niggere” – foglalja össze a helyzetet a rendőr ezredes, s ezzel közvetve igazolja Walker okoskodását: a birtokosának szent nevével védett Morgan-ház kivételével a rendőrség minden egyebet egyszerűen elsöpört, elrobbantott volna az útból. A gordiuszi csomót a milliárdos bankár távirata vágja ketté: „Adják oda neki az autóját, azután kössék fel.” – A megoldási javaslat azonos a kleisti változattal.

A múlt század végén Rudolf von Ihrening, neves német jogász tisztán szakmája szempontjából elemezte a KOHLHAAS MIHÁLY-t HARC A JOGÉRT című szakmunkájában. „Bűne kétszeres, háromszoros súllyal esik vissza a fejedelemre, a fejedelem bíraira és hiva-

talmokaira, akik Kohlhaast erőszakkal szorítják az igazság útjáról a törvénytelenységbe... a jog igazi, halálos bűne a Justizmord, ahogyan a német nyelv oly találóan nevezi. A törvény őrzője és megtartója a törvénygyilkosává lesz. A megvesztegethető, elfogult igazságszolgáltatás áldozata saját szakállára áll bosszút, és önbíráskodással szerez érvényt jogos igényének, nemegyszer azonban túlló a célon, a társadalom esküdt ellenségévé, bűnözővé fajul, és midőn ezért bűnhődik, igazságérzete mártírjává lesz.”

Társak

Kohlhaas csapata kezdetben csupán hét hú szolgáljából áll. Hamarosan valamennyien elesnek, illetve háttérbe szorulnak. A következő csoport már csak a zsákmány reményében szegődik hozzá. Később egy toborzólevél: *„...csapatostul csalta hozzá pénze csengetésével és a zsákmány reményében a csőcseléket, melyet a Lengyelországgal kötött béke kenyérlenné tett...”* Mindenre kapható zsoldosok, züllött martalócok alkotják a kereskedő igazáért küzdő sereg magvát. A lócsiszár semmiféle közösséget nem vállal ügye kiharcolóival. Amint nincs többé szüksége rájuk, *„egész csapatát elbocsátotta ajándékok, köszönetek és célszerű intelmek kíséretében”*.

Az öldöklő angyal – zsoldosvezér.

Walker csapata ennek épp az ellenkezője.

„A fiatal emberek teljes odaadással követték, talán azért, mert sose kérte tőlük. Egyikük sem volt zsoldos.” Valamennyien négerrek, gazdasági közösségben élnek a New York-i feketenyegyed egyik pincéjében, és aggályos pontossággal számolnak el minden elköltött centről. *„Mint a járőrbe induló katonák, jöttek-mentek a szállásukról... tábortáborokat állítottak fel, és szabályos kaszárnyát létesítettek... hittek benne, hogy látványosan lelik majd halálukat. Ez a hit drámai, mámoros öntudatot szült bennük.”* Visszafogott dühvel és kivagyfi daccal cselekvő, fanatikus hadsereg erjed a harlemi pincében. Katonái gondolkodásmódjukban és öltözékükben egyaránt azonosulnak Walkerral. Megszállott hit dolgában vezérükön is túltesznek. *„Most valami olyan szörnyűséget teszünk, hogy soha senki nem mer kikezdeni többé egyetlen feketével sem, mert fél, hogy Coalhouse-hoz tartozik!”* – rajongja egyikük. Ám a zongorista nem azért harcol, hogy soha egyetlen feketéhez se merjenek hozzányúlni.

Amikor Apa, a RAGTIME rezonőrje követségbe indul a Morgan-könyvtárat megszálló gerillákhoz, Walker számára már világos, hogy az autót talán megkaphatja – de neki vége. Menteni akarja embereit – és az ellenállásukba ütközik. A Coalhouse-katonák fellázadnak, ám fordított előjellel, mint ahogy halálra ítélt seregtesteknek szokásuk. Nem hajlandók menteni a bőrüket – a vezérrel együtt akarnak meghalni. Számukra a fekete Ford esetleges ürügy, a cél sokkal távolabbi: *„Nem foszthatod meg a követeléseidet az értelműktől! Nem árulhatsz el minket egy kocsiért! Az az átkozott Ford az elégtétel?”*

A rezonőr végighallgatja a vezér és a csapat vitáját, és összeborzad: *„Azért, hogy elégtételt kapjon, Coalhouse Walker hajlandó engedni. De az emberei nem. Azok más nemzedék. Nem is emberek... Szörnyetegek! Az ügy elvette az eszüket. Köpnek rá, hogy ellenük a világ. Hadsereget támasztanak. Nem mások, mocskos forradalmárok.”*

Amikor Kohlhaas Mihályra lesújt a törvény, minden formáságra ügyelve, a császári ügyész jelenlétében szolgáltatnak neki igazságot – úgy is végzik ki.

Walker esetében a hivatalos vizsgálat nemkívánatos. A tárgyalás az államapparátus vétségeire is fényt deríthetne. Amint kilép a Morgan-menhelyről, szitává lövik.

„Apa hallotta a kivégzőosztag sortűzét. Följajdult.” Apa fehér ember, józan polgár, a tisztességes amerikai mintaképe. Hisz a haladásban, és igyekszik elfogulatlanul gondol-

kozni. Még a feketéről is. Tudja, hogy ami történt, nem igazságszolgáltatás, hanem gyilkosság. Nem hoz megnyugvást, csak újabb halált, félelmet, terrort és ellentertort. Nem vég, hanem kezdet. Megérzi, hogy „a tragédiának sohasem lesz vége”.

A tragédiának nincs vége

„Hiába tökélem el, hogy őszinte részvétellel szemlélem, ez a költő mindig borzongást, iszonyt keltett bennem, mint egy természettől szépnak szánt test, amelyet gyógyíthatatlan nyavalya roncsol” – írja Goethe a neki hódoló Kleistről.

Am az ezredvég felé haladva mind több tekintet fordul el a klasszikus kancellárról, és szegeződik „a borzongást és iszonyt keltő” Kleistre, aki „az ellentmondás megátalkodott szellemétől” fertőzött a lócsiszár „egyedi esetéből alapos és következetes hipochondriával a világ folyására egyetemesen érvényes következtetéseket” vont le. A tébolyba hajló világállapot a mitosszá lett lócsiszár szellemét lebbenti elénk, hívják a szellemet Coalhouse Walkernak vagy másként.

A Morgan-ház elfoglalásakor Apában felötlik a kérdés, vibrál, csapong, majd testet ölt: „Vagy a méltatlanság, ha egyszer megtörténik, olyan világmindenség tükre, amelyben a logika és a józan ész minden törvénye a visszájára fordul?”

Igen. Igen.

(Kleist szövegét Kardos László, Doctorowét Göncz Árpád fordításában idéztük.)

Vladimir Nabokov

AZ UTAS

Bratka László fordítása

– Bizony, az élet tehetségesebb nálunk – sóhajtott fel az író, miközben cigaretája hosszú papírszopókájával ütögette tárcája fedelét. – Néha olyan témákat teremt... Hol vagyunk mi hozzá képest?! Lefordíthatatlanok, átadhatatlanok a művei...

– A szerző minden jogot fenntart magának – mosolygott a kritikus, egy szerény, rövidlátó férfi, akinek hosszú, mozgékony ujjai voltak.

– Úgyhogy csak huncutkodni tudunk – folytatta az író, és szórakozott mozdulattal a kritikus üres kupicájába dobta a gyufát. – Csak azt művelhetjük az alkotásaival, amit a filmrendezők a híres regényekkel. Egy rendezőnek az számít, hogy szombat este ne unatkozzanak a szobalányok, ezért a felismerhetetlenségig megváltoztatja a regényt, kiforgatja, kihagy belőle ezer apró részletet és új epizódokat, új szereplőket agyal ki. És mindezt azért, hogy a kívánalmaknak maradéktalanul megfelelő, az elején a jót, a végén a bűnt kárhözható film legyen belőle, amely, és ez a legfontosabb, meglepő, ám mindent megoldó végkifejlettel van ellátva. Mi ugyanígy alakítgatjuk az élet adta témákat, amint valami feltételezett harmóniára és művészi tömörségre törekszünk. A saját agyszüleményeinket gyúrjuk össze a nyers plágiummal. Úgy érezzük, hogy túl elnagyoltan, egyenetlenül ír az élet, túlon túl kócos a zsenije, és az olvasók kegyét ke-